

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

8

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1966

Kiadja:

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Régészeti Tanszéke

Szerkesztőbizottság:

BANNER JÁNOS
LÁSZLÓ GYULA
OROSZLÁN ZOLTÁN

Technikai szerkesztő:

KANOSZSAY MARGIT

Felelős kiadó:

Banner János

Készült a Múzeumok Rotaüzemében
11 iv terjedelemben, 350 példányban.
Szám: KK-193/1966.

MEGJEGYZÉSEK MOESIA SUPERIOR FELIRATAIHOZ

A római kor ránkmaradt emlékei között talán a feliratos kőemlékek sorsa a legváltozatosabb. Előkerülésük után - különösen régen - nem mindig kerültek muzeumba, hanem beépítették őket újabb épületekbe, vagy elhurcolták másfelé. De gyakran a muzeumba kerülés sem biztosított afelől, hogy lelőhelyük adatai megőrződnek; Mommsen is panaszkodott a Magyar Nemzeti Múzeum régi szerzeményű kőemlékei kapcsán arról, hogy a lelőhelyek feledésbe merültek. Egy-egy felirat történetének kinyomozása néha évszázadok kutatástörténetére, gyűjtéstörténetére vet fényt. A feliratok odysseiája még a XX. században sem fejeződött be. Nemrég közöltek egy "belgrádi" lelőhelyű feliratot, amely Belgrádban, több méter mélységben építkezéskor került elő, s csakhamar kiderült róla, hogy a belgrádi múzeum régi állományához tartozott, lelőhelye pedig Viminacium (R. Marić, *Starinar* IV/5-6, 1956, 361 = CIL III 8116, v. ö. Mirković-S. Dušanić, *Živa Antika* 15, 1965, 252). Feliratok gyűjtésekor gyakran megesik, hogy egyazon feliratról több lelőhelyen, eltérő szöveggel értesülünk, s csak gondos egyeztetés után derül ki, hogy nem több emlékről van szó. Mivel az ilyen esetek kibogozása a forráskritika elemi feladatai közé tartozik, elvégzésük akkor is szükséges, ha látszólag lényegtelen szövegek egyeztetését értük el.

Szerbiában fél évszázadon keresztül szinte kizárólag egy kutató, Nikola Vulić gyűjtötte és közölte a római feliratokat. Előbb Premersteinnel és másokkal, majd egyedül jelentette meg közléseinek sorozatát a bécsi *Jahreshefte* hasábjain; az első világháború után a belgrádi akadémia kiadványsorozatában, a *Spomenik*-ben tett közzé nagyméretű feliratgyűjteményeket. Az utolsó, legnagyobb méretű közlés 1948-ban jelent meg, Vulić halála után. Óriási méretű munkájának érdemét semmiképp sem csökkentik, hogy közléseibe hibák és pontatlanságok csusztek: az vesse rá az első követ, akit még nem tréfáltak meg kallódó, hol itt, hol ott felbukkanó feliratok.

Az alábbi helyreigazításokat is csak azért közöljük, hogy segítséget nyújtsunk a remélhetőleg hamarosan elkészülő feliratcorpus összeállítóinak.

1. A Spomenik 71. kötetében 540. szám alatt Bardovce lelőhelyről a következő fehérmárvány oltár feliratát közli Vulić:

OVADRSA

VALENSA

IIIV..NVS

. . . V

Bizonyára azonos ezzel a Spomenik 75, 210. sz. szintén bardovcei lelőhelyü fehérmárvány oltár, amelynek méretei is egyeznek az előzővel:

OVADRSA.

. . . VALENS

. . . V. NVS

. . . V

2. A Spomenik 71, 326. sz. alatt közölt, Prizren-ben talált feliratos sírkő önmagában alig számíthat különösebb érdeklődésre, mert betűi jórészt elmosódtak:

	D	M
	AN	AFV
	PI	I
		X
5		
	T	S
		S
	A	
10	S [ibi?	po]S

Az utolsó sort Vulić egészítette ki. Biztosra vehetjük azonban, hogy a ma már alig olvasható sírfelirat azonos a régen ismert CIL III 8240 prizreni felirattal:

D M

ANNA FV

RIAÉ CAECI

LIAE SER VIX

ANNIS XXX

PRISCA SO
ROR EIVS
VIX ANN XX
FIRMVS F
ILIVS PIIS
SIMIS POS

3. Vulić "egy levél alapján" közli Spomenik 71, 204 sz. alatt a következő feliratot Dršnik, Sv. Nikola-templom lelőhely alatt:

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Z(?) Ael(ius) Co(?) / sinus / dec(urio)
l(ibens) p(osuit).

Néhány évvel később, Spomenik 75, 160 sz. alatt D. Boskovic (a belgrádi régészeti intézet mai igazgatójának) közléséből Podgrade lelőhelyről (Sv. Vrač temploma) a következő oltárfeliratot közli:

I O M
T. AEL. CEL két oldalt ALB, illetve COR
SINVS
DLC. L. P.

Bár a két lelőhely nem tűnik azonosnak, a feliratok azonossága majdnem bizonyos.

4. Még a század elején, Jahreshefte-Beiblatt 6, 1903, 32, 39 sz. alatt Priština-ból, "egy görög leírása" után közölték Vulićék a következő feliratot:

. . . /vixit anannis XXX Cavillius Pudens/ fili parentibus pientissi faciendum /
curavit (és még néhány, értelmetlen szóvá összeálló betűcsoport).

Spomenik 77, 54. sz., Sibovac lelőhely (Priština vidéke) és B. Aleksandrić közlése:

. . . ni. . . / . . . pia Procu. . . / vixit annis XXX . . . / L. Avil-
lius Pudens fili [us] /parentibus pientissim [is] / faciendum curavit.

Világos, hogy a két közlés egyazon felíratra vonatkozik. Kérdéses azonban az, hogy a "görög leírásában" szereplő utolsó sorok honnan származnak. A Sibovacon előkerült sirkövön - a közölt fényképen is kivehetően - a szöveg curavit-tal végződik. Talán a görög egy másik felíratot is feljegyzett?

5. "Popovci bei Novi Pazar" lelőhelyen jelzi Vulčić Jahreshefte 15, 1912, 238, 45 sz. a következő szöveget:

D M / Ael. Iucund/us vix. m. III. d. / VIII Ael. Felix / .ate .oc / . . rep. . . / b. m.
Ugyanez a felírat Sočanica lelőhelyről szerepel a Spomenik 71, 221. sz. alatt is:

D M
AELIVCUN
HSVIXANNIID
VIII AELFELIX
AT ET C
AP CF
ATI

Ez a közlés egy laikus rajza alapján történt. Az azonosság biztos, de a szövegkonstrukció, különösen az utolsó sorokban még tartogat feladatokat.

6. Spomenik 71, 224 sz., Sočanica. Sirkőtöredék:

OLI
ISET
NVS
B M

Azonos ezzel Spomenik 98, 226 sz.:

III OLI
IS. ET
NVS
B. M.

7. A Jahreshefte 4, 1901, 168, 5 nyomán közli a CIL is a következő felíratot (III 14595):

. . . . / mil. IX

A lelőhely Kuršumlija, a Toplica partján. A Jahreshefte i. h. szerint a kő hengeres, magassága kb. 100, átmérője 33 cm. - Tíz évvel később Vulić ugyancsak Kuršumlijából a következő mérföldkő-töredéket közölte:

. . . / mil. II = Jahreshefte 13, 1910, 222, 36 sz.

A méretek csaknem azonosak az előbbiével: magasság 100 cm, átmérő 30,5 cm. Mivel egy mérföldkő átmérője változó lehet s lemérése sem egyszerű, az azonosságot bizonyosra vehetjük. Kérdés csak az, hogy a két mérföld-adat közül melyiket fogadjuk el, hiszen egyazon helyen kétféle számozás nem valószínű. A IX azonnal gyanút kelt, mert a 9 számot mindig VIII-nak irták. Ha IX-et LX-ra javítjuk, megkapjuk a Naissustól (Niš) való távolságot. Valószínű, hogy az első közlés a L vízszintes vonalát nézte el, míg a második közlés az X-et olvasta rosszul.

8. Oršić-Slavetić közlése nyomán vette fel gyűjteményébe Vulić Spomenik 77, 40 sz. alatt a niši muzeum következő márvány relieftöredékét:

TI. CL. HER

ES. V. L. P

Lelőhelyként Nist adta meg, amit azonban kétségbe kell vonnunk a Spomenik 98, 233 sz. alapján. Ott ugyanis egy méretben is megegyező márványtöredék szerepel a nisi muzeumból Brzi Brod, a nagy későantik császári villa kőtöredékei között: Ti. Cl(audius) Her/[m]es v(otum) l(ibens) p(osuit). - A Spomenik 98. kötetében közölt Trački Konjaki (=thrák lovasok) összeállítás azután még kétszer, a 307. lapon 74. és 75. sz. alatt, két azonos fényképpel közli ugyanezt a töredéket, egyszer felirat nélkül, Kalna környéke lelőhelyről, egyszer pedig felirattal, Brzi Brod lelőhelyről. Ezek után világos, hogy a négyszer közölt feliratos relieftöredék egyazon Brzi Brod-i darab.

9. Jahreshefte 15, 1912, 229, 32. sz. Ravna. E timokvölgyi gazdag feliratlélelőhelyről mint ép, képben is közölt sirkő (230, 183. kép) feliratát hozza Vulić:

D M / M. Aur. Severus /vet. vix. ann. LX / et Severianus / vix. ann. XX et / Crescentila / vix. ann. II Iulia /Cassia con/iugi et filis b. m. / simul et sibi se/ vivo p.

Két évtizeddel később, Spomenik 75, 143 sz. alatt egy kis sirkötöredéket hoz Vulić:

D

M. AVR S. . . .

VET. VI. . . .

ET SEVE. . .

A sirkő tehát közben összetört, darabjai szétszóródtak s bal felső darabja új feliratként került közlésre. Jobb felső darabját csak képben, felirata nélkül közli szintén új emlékként Vulić Spomenik 98, 194 sz. alatt. A fényképből kivehető annyi, hogy besorolhassuk a törött sirkő darabjai közé:

M

VERVS

AN LX

IANVS

10. Hasonló sorsra jutott egy másik sirkő is a Ravna-ból. Sp. 98, 180 sz. egy hét darabra tört sirkövet közöl, borostyánindás keretű felirattal, két portrész képmezővel.

D M /Cl. Cassianus tegitur / cum coniuge Flavia / stb. stb. A 14 soros felirat e közlésben hiánytalanul megvan. Ugyane Spomenik-kötet 191. száma ellenben csak a sirkő bal felső töredékét közli, felirat nélkül. A fényképből kivehető, hogy a néhány lappal előbb, 180 sz. alatt közölt sirkő darabja:

CL CAS

CVM CO

Ennyi vehető ki biztosan; a feliratos mezőt borostyáninda kereteli s az íves lezárású képmezőben a baloldali portré még csaknem épen látható.

11. Érdekes epigráfiai problémát látszik megoldani a CIL III 8264 és 14589 számú két ravnai felirattöredék összekapcsolása Jahreshefte 3, 1900, 139,

39 sz. Premerstein és Vulicé e két töredékből egy Marcius Martialis nevű lovagi rangú katonatiszt cursus honorumát is megkonstruálták. Három évvel később Vulicék a Jahreshefte 6, 1903 kötetében 43, 50 sz. alatt egy további lovagi tiszt feliratát tették közzé:

Ti. Cl. Ti. f. Quir. /Mercuriali / pr. [coh.] I. Mont. / Cl. Aristonice
ma/rito suo cum / Claudi[o] Aristoni/[co] . . . le/. . . li/. . . s

Nem vették azonban észre, hogy az általuk egy másik felirattöredékkel összekapcsolt CIL III 14589 számú töredék voltaképpen e felirat jobboldali része:

QVIR
LI
ONI
EMA
M
ONI
LE
LI
s

Marcus Martialis tehát törlendő személy s a CIL III 8264 sz. felirat önálló töredékként kezelendő.

12. Ravna későantik (vagy justinianusi) táborába sok korábbi sirkövet építettek be. Ezek közül sok már a római korban eltört és szétszóródott, s így előfordulhatott, hogy egyes darabok összetartozását nem vették észre. A CIL III 8263 sz. sirkőtöredék feliratos mezejét babérinda kereteli. Felirata:

D M / P. Aelio Aug. lib. / Aprioni Aug. col. / Rat. / h. s. e. vix.
an. /LXV / Consia Valeria / . . .

A többi hiányzik, de a szintén babérindás keretű CIL III 14580 (Spomenik 98, 176 sz.) felirattöredék alighanem pontosan hozzáillene:

. . . /se viva sibi et con/iugi suo cum / P. Aelis Procu/lo Avito dec.

/ col. Rat. et P. Ae/lis Aproniano / Valente Procu/lliano filis b. m. p.

A szöveg értelemszerűen is kapcsolódik az előző töredékhez, az Aper cognomen Apronianus derivátuma pedig elvárható Aper fiánál. Hogy egy Augustalis fiából decurio lehetett, arra Moesia Superiorból is van bizonyítékunk: CIL III 1655, Viminacium: . . . Telesphorus Aug. mun. fia, . . . atius Restitutus decurio et pontifex lett Viminaciumban.

Mócsy András